
Fornleifakönnun við Akraneshöfn

Adolf Friðriksson og Garðar Guðmundsson

Reykjavík 2018

FS724-16232

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS

Forsíðumynd: Frá Akraneshöfn. Myndin er tekin úr suðvestri.

Ljósmyndari: Garðar Guðmundson, 26.11.2018

©Fornleifastofnun Íslands 2018

Bárugötu 3

101 Reykjavík

Sími: 551 1033

Fax: 551 1047

Netfang: fsi@fornleif.is

Heimasíða: www.fornleif.is

Efnisyfirlit

INNGANGUR	4
KÖNNUNARSVÆÐI.....	5
VETTVANGSATHUGANIR	6
Um Aðalhafnargarð	7
Um svæðið sunnan hafnargarðs að Skarfatanga	8
NIÐURLAG.....	12
VIÐAUKI: HNITASKRÁ (ISN 93).....	13

Mælingar við Akraneshöfn, nóvember 2018

Inngangur

Þann 15.11. 2018 óskaði Akraneskaupstaður eftir úttekt Fornleifastofnunar Íslands ses á fornleifum vegna vinnu við deiliskipulag við Akraneshöfn. Vísað er til bréfs Minjastofnunar Íslands, dags. 5.11.2018 þar sem minjavörður Vesturlands gerir kröfu um að minjar á deiliskipulagsreit, bæði í sjó og á landi, verði mældar upp, settar á skipulagsupphrátt og þær sem lenda undir landfyllingu verði jafnframt rækilega myndaðar úr lofti. Fornleifastofnun tók að sér verkið og var það unnið í nóvember og desember 2018. Adolf Friðriksson og Garðar Guðmundsson önnuðust vettvangsrannsókn, uppmælingar og skýrslugerð. Í þessari skýrslu er greint frá árangri vettvangsathugunar og uppmælinga.

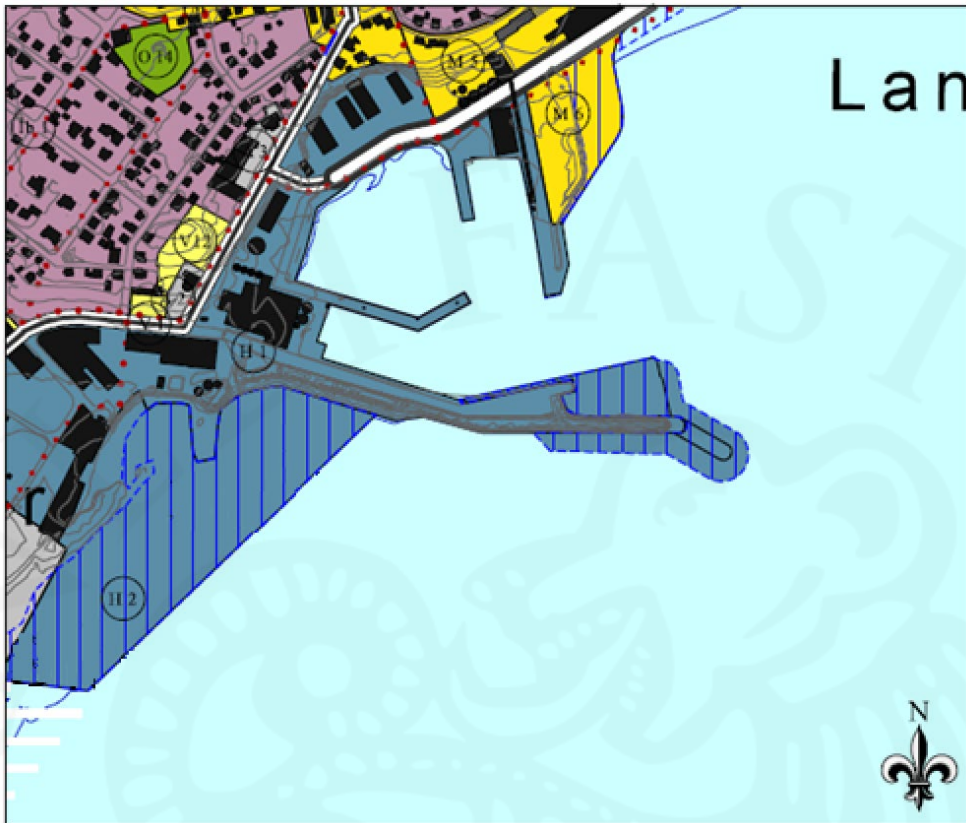

Mynd 1. Loftmynd af Akranesi. Kannað var hafnarsvæðið sunnanvert (Mynd: Loftmyndir ehf, sótt af kortavef Akraneskaupstaðar, 30.11.2018).

Könnunarsvæði

Á uppdráttum sem Teiknistofa Arkitekta gerði af hafnarsvæðinu fyrir Akraneskaupstað, dags. 25.7. og 27.9. 2018 eru sýndar fyrirhugaðar breytingar á aðal- og deiliskipulagi. Með breytingunni verður s.k. Skarfatangahöfn felld út, en þess í stað aðalhafnargarður og sjóvarnargarður lengdir og höfnin dýpkuð. Jafnframt er gerð ráð fyrir um 1,5 h. landfyllingu við ytri (eystri) enda hafnargarðsins (svæði H1) og um 5,7 h. landfyllingu frá vestasta hluta hafnargarðs, til suðvesturs að Bræðrapartsklettum og Skarfatanga (svæði H2). Fornleifakönnun og uppmæling takmarkaðist við þessi svæði. Um sögulegar heimildir svæðisins og fyrri athuganir vísast til skýrslu um deiliskráningu við Sýrupart¹.

¹ Adolf Friðriksson og Gylfi Helgason, *Deiliskráning fornleifa á Sýruparti á Akranesi*, Reykjavík 2016, FS623-16231, Fornleifastofnun Íslands.

Mynd 2. Uppdráttur ASK arkitekta af deiliskipulagsreit og fyrirhuguðum framkvæmdum.

Vettvangsathuganir

Vettvangsathuganir hófust við Akraneshöfn 23.11.2018, á stórstraumsfjöru, og þeim lauk 26.11.2018. Tóku þær mið af óskum Minjastofnunar. Vettvangsvinnan skiptist annars vegar í DGPS-mælingu á viðmiðunarpunktum og hins vegar í loftmyndatöku.

Staðsetning punktanna var mæld inn í ISN93 hnitakerfi með GPS tæki að gerðinni Trimble GeoExplorer 6000 series, GeoXH 3.5G.

Við loftmyndatöku var notuð DJI Phantom 4 Advanced, fjögurra mótora þyrluflygildi sem hefur um það bil 25 mínútna flugþol. Flygildið er með stafræna myndavél sem tekur 20 milljón punkta myndir með 4096x2160 punkta upplausn. Linsa vélarinnar er 8.8 mm, f/2.8 víðlinsa (sem svarar til 24mm linsu í filmuvél). Myndavélin er fest í tölvustýrða gimbala.

Loftmyndatakan fólst í því að fljúga fram og til baka yfir allt rústasvæðið í samsíða flugferlum og taka lóðréttar myndir. Að jafnaði var flogið í u.þ.b. 50m hæð. Smáforritið Pix4Dcapture var notað til að skipuleggja flugferla með 60% skörun mynda bæði í og á milli fluglína.

Úrvinnsla gagna skiptist í fjóra megin þætti. Frumvinnsla mynda, leiðrétting GPS gagna, vinnsla í forriti sem byggir yfirborðslíkön úr loftmyndum (DEM) og hnitaðar myndir (photogrammetry) og síðan frekari vinnsla og greining á yfirborðslíkönunum í landupplýsingaforritum (GIS).

GPS mælingar á viðmiðunarpunktum á vettvangi voru leiðréttar til að ná 1 cm nákvæmni.

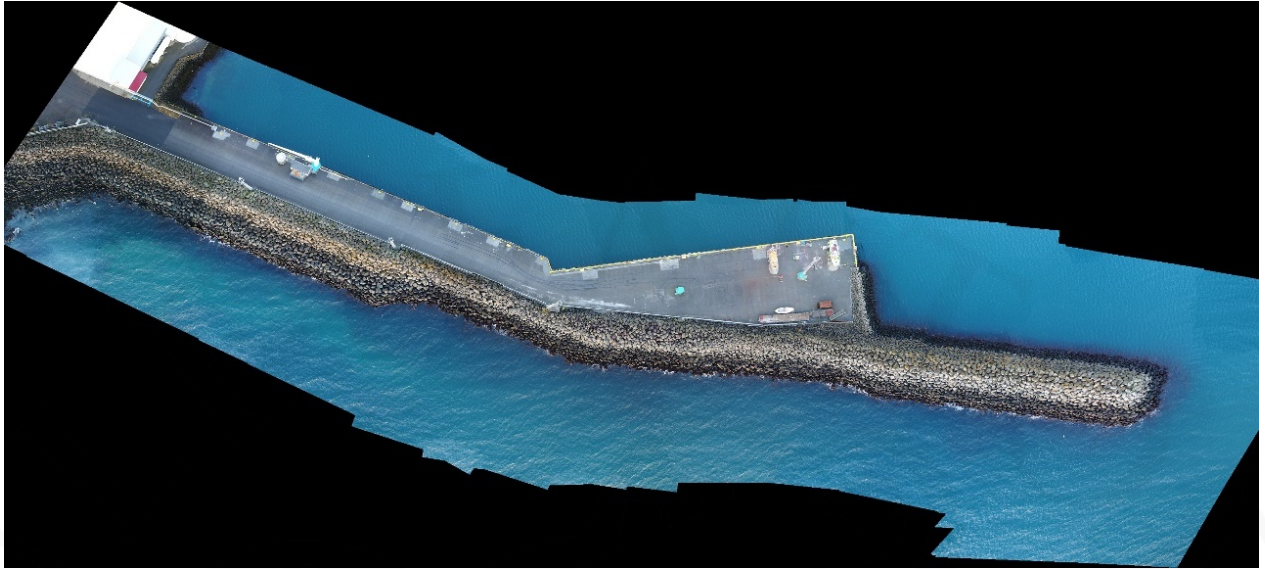
Næsta stig var bygging yfirborðslíkana í landshnitum. Loftmyndirnar voru settar inn í forrit sem byggir yfirborðslíkan í landshnitakerfinu, ISN93. Líkanið var vistað sem stafrænt yfirborðslíkan (DEM) og einnig vistuð stafræn, samsett og hnituð loftmynd (orthophoto). Þessi gögn voru síðan notuð til frekari vinnslu og greiningar í landupplýsingaforriti.

Stafrænt yfirborðslíkan (DEM) og hnituð loftmynd (orthophoto) nýtast í landupplýsingaforritum á mismunandi hátt en einnig samtvinnast not þeirra. Hnituð loftmynd í mikilli punktaupplausn er forsenda fyrir að teikna nákvæmlega upp í landshnitum rústasvæði, einstakar rústir og jafnvel hluta mannvirkja. Yfirborðslíkan (DEM) er grunnur stærðfræðilegrar úrvinnslu, svo sem við að teikna hæðalínur, framkalla skugga af mishæðum (hillshade), ýkja hæðagildi og litgreina.

Um Aðalhafnargarð

Framkvæmdir við aðalhafnargarð og sjóvarnargarð meðfram honum hófust 1930, og hafa þessi mannvirki verið endurbætt og stækkuð í áföngum². Samkvæmt breytingum á skipulagi er gert ráð fyrir að lengja mannvirkin enn til austurs og dýpka höfnina norðan megin hafnargarðs. Ekki var kunnugt um neinar fornleifar á hafsbotni við hafnarendann. Vettvangsathugun í nóvember 2018, þar sem svæðið var m.a. kannað og myndað með dróna, leiddi ekki neinar minjar í ljós.

² Finnboði R. Þorvaldsson, Hafnargerðin á Akranesi, *Tímarit V.F.Í.* 1935, 5. hefti, 41-52; Njörður Tryggvason, Brimvarnargarðurinn á Akranesi, *Sveitarstjórnarmál* 42. árg., 1. tbl. 1982, s.12.

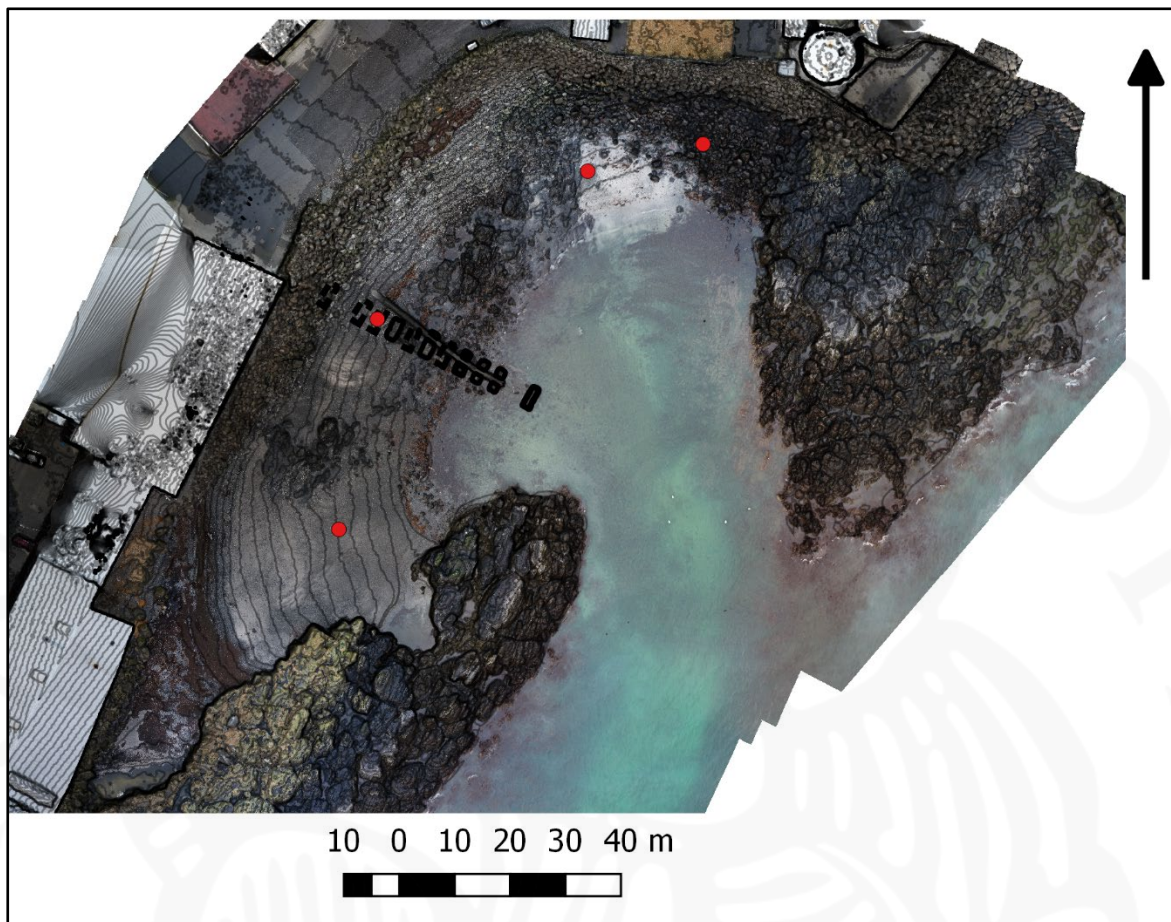
Mynd 3. Samsett mynd eftir drónaflug og uppmælingu.

Um svæðið sunnan hafnargarðs að Skarfatanga

Sunnan og vestan við hafnargarðinn er vík og innan hennar var lent. Voru þeir flestir nefndir eftir þeim bæjum og býlum sem þar höfðu aðstöðu: Heimaskagavör, Miðteigsvör, Háteigsvör/Réttarhúsavör og loks Steinsvör (sjá mynd 4). Um lendingarstaðina hefur verið fjallað í fyrri skýrslu³.

Að þessu sinni var öll víkin mæld upp og mynduð úr lofti og hin nýju gögn unnin með þeim hætti sem áður er lýst.

³ Sjá *Deiliskráning fornleifa á Sýruparti á Akranesi*, Reykjavík 2016, FS623-16231.

Mynd 4. Samsett myndkort og hæðarlíkan af vikinni sunnan aðalhafnargarðs, með 1 m hæðarlínum. Bryggjuleifar eru u.þ.b. fyrir miðri vík. Stólpar sem sjást á loftmynd frá 1954 eru sýndir með brotalínu. Aðrir lendingastaðir merktir með rauðum punkti. Lengst til hægri er Heimaskagavör, þá Miðteigsvör, Háteigsvör/Réttarhúsavör og loks Steinsvör.

Í vikinni eru bryggjuleifar, þ.e. steinsteyptir stöplar sem ganga til suðvesturs. Í vikinni reisti Thor Jensen trébryggju 1895, sem var um aldamótin 1900 færð í Lambhúsasund⁴. Árið 1908 var gerð bryggja á steinsteyptum stöplum um 15 m norðar og austar en bryggja Jensens. Við vettvangsathugun fundust ekki leifar eftir bryggju Jensens, sem von var, en í yngra bryggjustæðinu eru leifar af steinsteyptum stöplum. Langsum eftir bryggjustæðinu liggur langtum yngri, steinsteypt frárennislögn. Ekki er ljóst hvort einhverjir af þessum stöplum séu upprunalegir. Bryggjan skemmdist í óveðri 1914, en mögulega eru þar enn leifar síðustu endurbyggingarnar frá 1921, sem að vísu skemmdist mikið í stórviðrum 1933 og 1984. Þá hafa

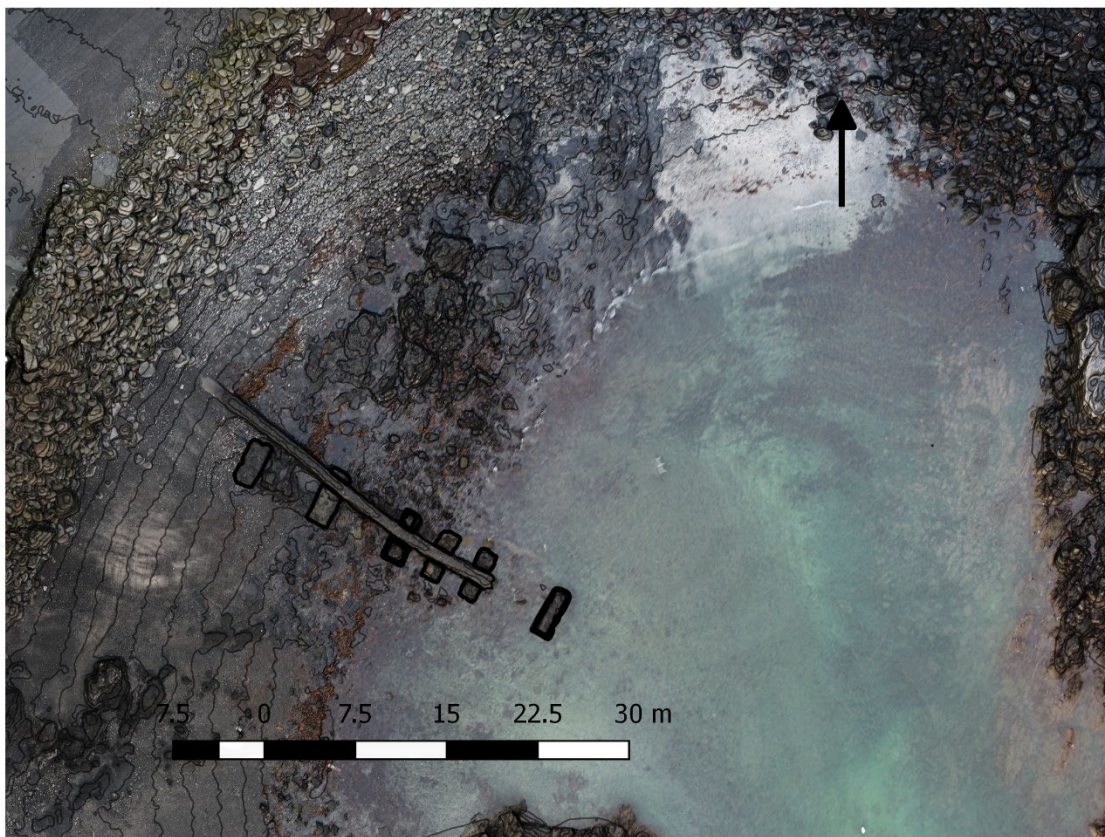
⁴ Um þessa bryggjusögu sjá m.a. Ólafur B. Björnsson, *Saga Akraness II*, 1959, Akraness, s. 67-69; GH, *Saga Akraness I*, s. 91-92; Guðjón Friðriksson, *Hér heilsast skipin*, II. bindi, 2013, Akranes, Uppheimar, s. 185ff.

bryggjuleifarnar skemmst einnig er áður nefnd frárennislögn var lögð. Í vikinni eru sýnilegir sex sökklar og á þeim eru brot af minni stöplum sem á þeim stóðu. Af þeim sem enn eru sýnilegar leifar af má sjá að neðst er steiptur grunnur, í laginu eins og afgangur ferningur, um 4 m á lengd og um 1,7m á breidd. Ofan á sökkulinn hafa verið reistir stöplar ofan á hvorn enda, sem nú eru afbrotnir, nema á bryggjuendann en þar er stöpulinn einn og afgangur. Með samanburði við loftmynd frá 1954⁵, má sjá að áður hafa sökklarnir verið 11. Þeir sem næstir eru landi hafa lent undir uppfyllingu, en aðrir horfið eða grafist ofan í fjörusand.

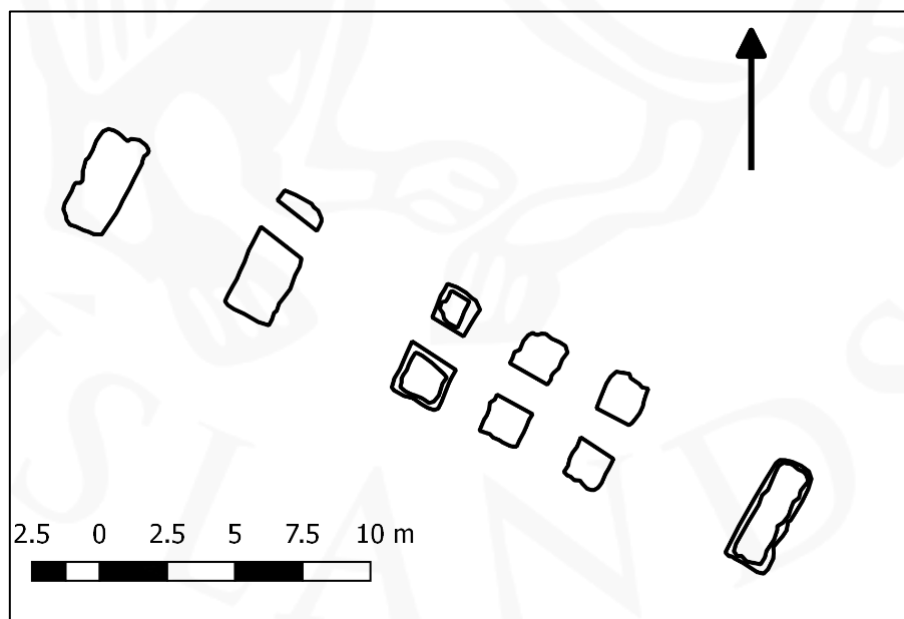

Mynd 5, tekin á háfjöru. Lengst til hægri sést ysti stöpull bryggjunnar. Aðrir stöplar hafa lent undir landfyllingu eða eru að mestu af brotnir, en sér í leifarnar af þeim standa upp úr sandinum beggja vegna við steinsteypta frárennslisstokkinn.

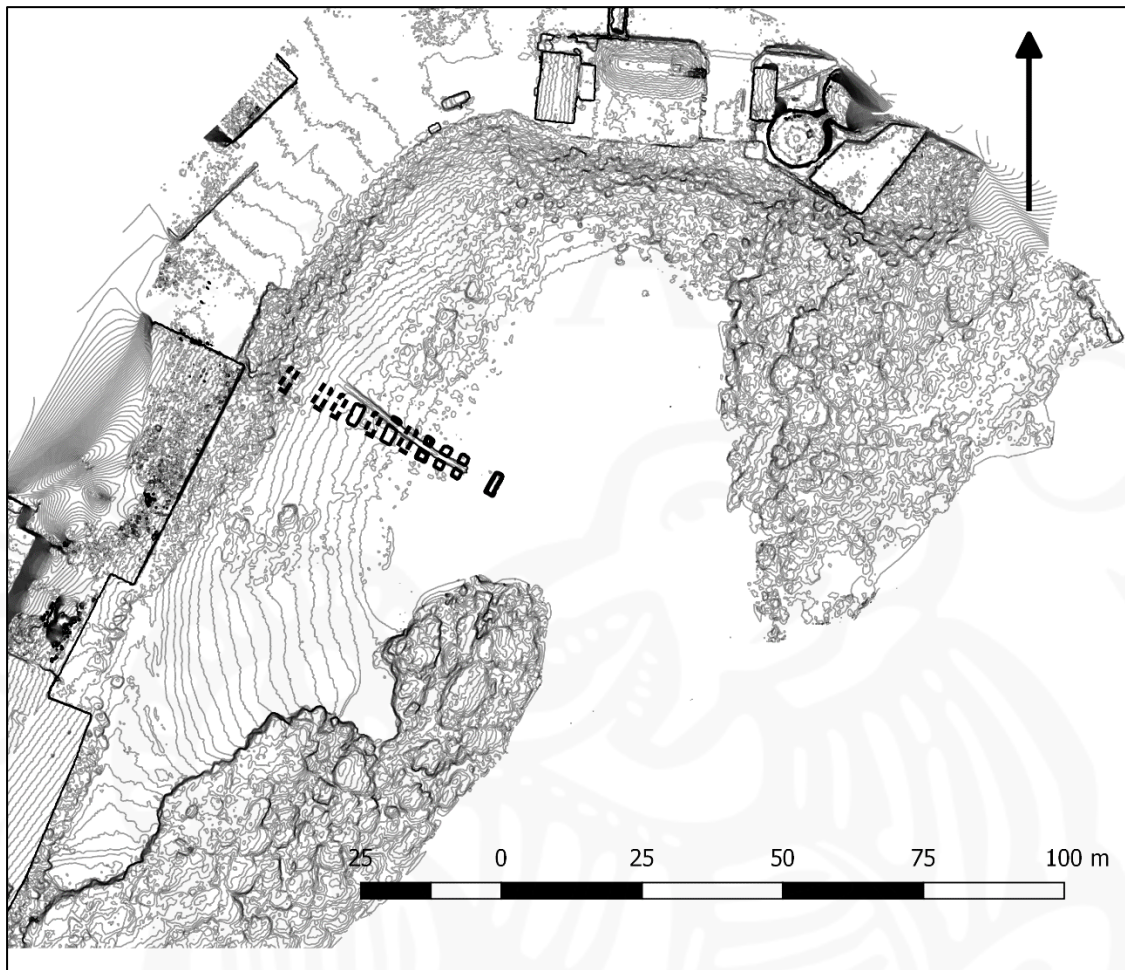
⁵ Landmælingar Íslands, Li0 04 105

Mynd 6. Loftmynd tekin í 50 m hæð, samsett með hæðarlínukorti (0,2 m hæðarlínur) af leifum bryggjustólpa.

Mynd 7. Uppdráttur af sýnilegum bryggjuleifum.

Mynd 8. Uppdráttur og hæðarlínukort (0,2 m hæðarlínur) af vikinni sunnan aðalhafnargarðs, með landingarstöðum og bryggjuleifum. Bryggjustöplar sem hafa horfið s.l. 50 ár eru sýndir með brotalínu.

Niðurlag

Til viðbótar við fyrri athuganir (2016) á vettvangi og heimildarannsókn var gerð ný fornleifakönnun við sunnanverða Akraneshöfn 2018 í tilefni af skipulagsvinnu. Engar minjar komu í ljós við ytri enda aðalhafnargarðs og sjóvarnargarðs. Sunnan og vestan við höfnina er lítil vík sem í voru landingarstaðir frá Heimaskaga og nærliggjandi býlum, og þar eru leifar bryggju frá 1908 með síðari viðbótum. Vegna skipulagsvinnu og fyrirhugaðra framkvæmda var vikin ásamt bryggjuleifunum myndaðar og mældar upp og gerðir af þeim uppdrættir.

Viðauki: hnitaskrá (ISN 93)

<i>Staður</i>	<i>Austur</i>	<i>Norður</i>
Heimaskagavör	350687,	427050
Miðteigsvör	350666,	427045
Háteigsvör/Réttarhúsavör	350628,	427018
Bryggjuleifar 1908-1921 (svæði)	350630, 350631, 350656, 350658,	427016 427019 427002 427006
Steinsvör	350622,	426980